

Ornamentació vegetal i architectures de l'oci a la Barcelona del 1900

Fàtima López Pérez

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Ornamentació vegetal i architectures de l'oci *a la Barcelona del 1900*

Fàtima López Pérez

Volum II

Directora de tesi doctoral
Dra. Teresa-M. Sala i García

Universitat de Barcelona
Departament d'Història de l'Art
GRACMON, Grup de Recerca en Història de l'Art i del Disseny Contemporani

Tesi per optar al títol de Doctora en Història de l'Art
Programa de Doctorat *Història, Teoria i Crítica de les Arts: Art Català i
connexions internacionals*. Bienni 2006-2008

Barcelona, juliol de 2012

Conclusions

A mode de conclusions, exposem els resultats més destacats de la tesi en relació als objectius marcats inicialment.

Hem pogut constatar com a la Barcelona del 1900 hi va haver un increment per l'afició de l'horticultura, d'acord amb l'ambient que generava el gust i la sensibilitat envers la botànica. Conseqüentment, apareixen una diversitat d'especialistes horticultors, alhora que comencen a proliferar exposicions i concursos de plantes i flors a la ciutat. El paper de la Societat Catalana d'Horticultura segueix els plantejaments de la *Société Nationale d'Horticulture de France* de París. Hem establert un marc comparatiu entre ambdues entitats que ens ha permès constatar que les activitats realitzades eren fonamentals per a la difusió de l'art floral, i és, precisament des de la variant artísticodecorativa on hem d'assenyalar la seva rellevància. En aquest tipus de mostres, el paper del vegetal no es limita a l'observació descriptiva de l'estudi botànic sinó que interpreta i projecta una aplicació artística, i és en aquest sentit en què radica la innovació. Les sales expositives es van convertir en autèntics jardins ornamentals, on els vegetals naturals van esdevenir materials fructífers que permetien la creació a l'artista, fonts d'inspiració a partir de l'estudi directe d'una natura selectiva i mostrada. No obstant, cal destacar que és des d'aquestes societats fonamentades en principis botànics des d'on es manifesta la fascinació per la creació i la difusió d'obres d'art amb motius vegetals. En aquest sentit, és important el certamen d'obres d'art de l'*Exposició de plantes i flors* del 1895 que va esdevenir tota una novetat. La mostra comptava amb artistes de renom que formaven part del jurat i de la creació de les obres exposades, com són Ramon Casas, Alexandre de Riquer o Josep Pascó. A més, la Societat Catalana d'Horticultura participarà en exposicions de Belles Arts organitzades per l'Ajuntament de Barcelona, aspecte que constata un interès de caire artístic envers les plantes i les flors.

Les societats hortícoles són capdavanteres en les mostres de plantes naturals que després també trobarem en espais expositius, com ara la Sala Parés, el Fayans Català i el Cercle Artístic. En algun cas, com va ser la de l'Alexandre de Riquer celebrada l'any 1909 al Fayans Català, s'exposaven conjuntament plantes naturals i obres seves. És del tot significatiu que en aquests espais destinats a l'art, l'artista va ser substituït per l'horticultor i les obres d'art per flors. Aquest fet ens demostra la consideració envers l'art

floral. La inclusió de les plantes i les flors en espais dedicats a les manifestacions artístiques és un clar exponent que ens assenyala la importància que anava adquirint la flora a finals del segle XIX, per tal d'ésser exposades en paral·lel amb obres d'art.

Els mateixos esdeveniments es produïen a París, on la *Société Nationale d'Horticulture de France* va crear una secció específica de *Beaux-arts* dins de la pròpia institució. Pel que fa a la creació artística, la *Union Centrale des Arts Décoratifs* pretenia acollir un ambiciós projecte artístic de gran envergadura sobre el vegetal. Aquest no es va arribar a dur a terme per diversos problemes però la seva importància rau en què se fonamentava en una confluència entre les plantes naturals i la creació artística, amb una projecció pedagògica de l'aplicació de les arts decoratives.

Volíem conèixer en relació a l'ornamentació vegetal, quina era la formació dels artífexs del modernisme a Barcelona i quines eren les seves fonts d'inspiració. Podem constatar que les classes de temàtica floral varen ser d'interès formatiu des dels inicis de l'Escola de Llotja. Concretament, l'assignatura de *Flors i Adorns* es va començar a impartir des del primer dia que obrí el centre al segle XVIII. La classe responia a les necessitats de millorar la qualitat artística dels motius ornamentals en la fabricació d'indianes en què predominaven els motius florals. Altres assignatures afins varen ser *Dibuix i pintura de flors al natural* i *Flors d'invenió*. El 1834 és quan es va iniciar a l'Escola de Llotja una nova etapa de renovació d'ensenyament de l'ornamentació. Al pla docent apareixia la classe de *Flors i Artefactes* la qual esdevindria bàsica per a la formació dels ornamentistes. Per tant, podem afirmar que des del segle XVIII fins al XX la formació artística en matèria de flors va evolucionar d'assignatures específiques de composicions d'indianes cap a la formació d'artistes ornamentals per al disseny de les arts aplicades i industrials.

Són molt interessants els resultats referents als materials docents de les classes amb flors. Si als inicis el mètode d'ensenyament es limitava a la còpia d'estampes florals, posteriorment es van incloure models en guix de buidats de fulles del natural, per a després visitar els jardins de la ciutat fins a disposar de plantes i flors naturals a l'aula.

Un altre tipus de materials docents eren els mètodes d'aplicació per a l'ornamentació vegetal els quals exposaven els continguts teòrics i alhora conformaven un repertori d'imatges. De la recopilació efectuada, podem anotar que se situen cronològicament a la segona meitat del segle XIX i es patenten dos tractaments diferents. Per una banda, apareixen mètodes específics i per l'altra, tractats ornamentals de caràcter més general que inclouen làmines referents a la temàtica vegetal. S'observen dues tendències dels models vegetals, l'historicisme i l'estudi directe de la natura.

Sobre els mètodes d'aplicació ornamental vegetal, hem rastrejat els arxius i les biblioteques de Barcelona i constatem que es produeix el mateix fenomen, el tractament indirecte amb manuals d'arts decoratives que ofereixen una visió més generalitzadora, com el directe a partir de tractats i repertoris especialitzats en la flora.

Aquests mètodes d'aplicació ornamental esdevenen eines de treball imprescindibles que anaven dirigides a artistes decoradors, ornamentistes o dissenyadors, escultors i arquitectes. Des de mitjans del segle XIX fins a principis de la segona dècada del segle XX, podem afirmar que l'estudi de la planta adquireix cada vegada un protagonisme més gran. Es considera que la flora és la base de l'ornament i de tota composició artística i així les flors i les plantes esdevenen una font d'inspiració inesgotable. Aquesta concepció s'ha d'entendre dins del context en què el vegetal està arrelat a la importància que adquireix la natura a l'ornament de l'època.

Així mateix, les tendències dels models vegetals es diferencien en historicisme i estudi directe de la natura. Pel que fa a l'historicisme, es va atorgar un grau de rellevància als anteriors períodes artístics de diferents civilitzacions; material que configurava un ventall de fonts històriques referencials per al decorador, i que finalment va derivar cap a l'eclecticisme. En referència a l'estudi directe de la natura, l'objectiu primordial era presentar uns nous plantejaments decoratius que van acabar condicionant la renovació ornamental floral, i també potenciar una nova línia basada en la cerca d'un nou art extret de la pròpia natura. La intenció d'aquests manuals ornamentals d'estudi directe de la natura no és tan sols esdevenir un repertori pràctic per als artistes i industrials amb dissenys que es poden imitar, sinó donar les pautes dels models de disseny als joves artistes en formació. Així podran formar el seu gust a partir d'una observació directa de la natura i presentar el seu estudi amb un llenguatge personal. Conseqüentment, es produeix un interès arrelat a la ciència botànica, davant de la necessitat de conèixer les diverses parts que integren el vegetal i els seus processos vitals, però aquesta és adaptada a la perspectiva de la creació artística. Es produeix per una banda, l'anàlisi científica d'interès botànic i per l'altra, la recerca de sensibilitat estètica d'un artista que deixa palpable el seu propi caràcter a la composició ornamental. L'artista interpreta la botànica observant la natura, però l'element botànic no pot ésser una còpia exacta. Es tracta necessàriament d'una interpretació personal on l'artista selecciona aquella part que desitja representar.

La imatge gràfica com a punt de partida de nous models és essencial. Amb aquesta premissa es configura la col·lecció d'àlbums de Jules Maciet que formen part de la *Bibliothèque de l'Union Centrale des Arts Décoratifs*. L'interès pel món vegetal ja es constata de forma quantitativa amb un total de 116 àlbums destinats a aquesta temàtica. Hem sistematitzat el que vàrem definir com a segon grup que denominarem herbari iconogràfic, un extens conjunt de plantes i flors amb les seves diverses espècies, que fins al moment no apareixia indexat. Ens sembla una aportació útil que pot esdevenir un instrument de treball per a futures recerques. Hi apareixen una diversitat de fonts, com dibuixos botànics que semblen procedents de tractats científics, fotografies de plantes i flors en el seu medi natural, a més de fulles dissecades i il·lustracions de catàlegs hortícoles i de jardineria. El conjunt dels àlbums està ordenat segons les dues tendències que hem precisat als mètodes d'aplicació ornamental, la historicista i l'estudi directe de la natura. Es palesa que la segona tendència obté un major grau de rellevància, cosa que també corroboren altres documents conservats al fons, com ara els mètodes d'aplicació ornamental.

Un altre dels objectius era configurar un mapa global de l'oci de la Barcelona del 1900, tot situant els nuclis i els eixos de la ciutat amb les seves particularitats al llarg del període tractat. Determinem que se presenten tres nuclis essencials que marquen l'activitat ociosa de la urbs: Ciutat Vella, Eixample i Paral·lel. En aquest cas, hem de diferenciar entre classes socials, la burgesia concentrada als eixos de Rambles, Plaça Catalunya i progressivament cap a l'Eixample i l'oci més popular del Paral·lel.

El primer en correspondència cronològica, i que obtenia la major densitat d'edificis i establiments de l'oci, era Ciutat Vella. Els espais es disposaven concentrats al voltant de la Rambla, com a eix principal de la zona antiga de la ciutat que es va convertir en el lloc de major aflluència d'edificis i locals destinats a l'oci de Barcelona. Com a tendència urbanística, els espais del lleure s'anaven posicionant en determinades zones en correspondència a l'ampliació de la ciutat, tot definint nous focus urbans. A la Plaça Catalunya, com nexa d'unió entre la zona antiga i la nova de la ciutat, es van ubicar alguns espais al seu voltant. Aquests no varen destacar per ésser nombrosos, però la seva importància radica en el fet que foren els edificis i els establiments de l'oci que contribuïren potencialment a definir una nova visió i perspectives delimitadores d'un punt central a Barcelona. Al segle XX, l'Eixample, la nova zona de la ciutat, va adquirir major profusió de noves obertures i algunes puntuals reformes d'arquitectures preexistents. Bàsicament al Passeig de Gràcia proliferaren cafès-restaurants i així es van

convertir, juntament amb els antics teatres, en els espais de l'oci que més presència obtingueren a l'eix vertebrador de l'Eixample. A aquests edificis i establiments ubicats a la nova zona de la ciutat que no es trobaven al punt neuràlgic de les Rambles, se'ls permetia disposar d'una competència menys directa i d'una expansió de terreny edificable. En distància a la confluència ociosa, es van disposar els espais esportius. Així, a la zona alta i lateral de l'Eixample, es comptava amb terrenys disponibles sense urbanitzar. Es van convertir en els espais més idonis per aquelles tipologies, com ara els frontons i la plaça de toros, els quals requerien amplitud de terreny per a les activitats desenvolupades al seu interior.

Un tercer nucli és el creat específicament per al desenvolupament de la diversió obrera, com és el Paral·lel. Entre finals del XIX i la primera dècada del XX, aquesta zona es va configurar com el centre neuràlgic de l'espectacle modern. Principalment, varen proliferar teatres, cafès-concerts i cinemes, dirigits a un públic popular ben diferenciat de la Ciutat Vella i l'Eixample. S'ha apuntat a una estreta relació amb el Montmartre parisenc pel que fa als cabarets que es van intensificar a la Place Blanche. La influència de la capital francesa s'ha de matisar amb la diferència d'anys però també de concepció en l'ornamentació. La diversitat decorativa que podríem qualificar d'estrambòtica que es va presentar en alguns cabarets i teatres de varietats de Montmartre, com ara aranyes, simulacions de l'infern o l'elefant al *Moulin Rouge*; no es va produir al Paral·lel de Barcelona el qual va optar per decoracions de línies senzilles amb tendència més clàssica.

Era del nostre interès definir quines eren les tipologies arquitectòniques destinades al lleure que obtenen una rellevància decorativa significativa. Així mateix, volíem precisar quins són els casos dels edificis i establiments de caràcter públic que destaquen. Els espais arquitectònics que hem seleccionat corresponen a sis tipologies arquitectòniques de l'oci. Podem diferenciar tres àmbits marcats en relació als seus usos. El primer correspondria als establiments per al menjar i el beure, tot produint-se una gran proliferació d'aquests espais a la fi-de-segle. Es presenten subcategories depenent dels productes o concepcions d'establiments. El segon són les fondes i els hotels que, juntament amb l'anterior tipologia, són de primera necessitat per als visitants forasters, tot desenvolupant-se uns complexos hotelers enfocats cap al turisme. I un tercer àmbit agruparia les arquitectures on es produeixen representacions o exhibicions, com són els teatres, els espais de l'espectacle, els cinemes i els espais esportius.

Cal precisar que dins dels grups tipològics hi ha una sèrie de casos que han predominat. En alguns, s'ha atorgat una atenció que fins al moment no s'havia donat, com són els

frontons *Barcelonés*, *Beti-Jai* i *Condal* o l'*American Bar*. Així mateix, hem contribuït amb noves aportacions, com ara la dels artesans col·laboradors del *Cafè-Restaurant del Vermut Torino* d'Escudillers.

També cal destacar que no totes les tipologies arquitectòniques es troben en la mateixa correspondència cronològica. Aquest aspecte queda constatat en bona part al darrer grup en què se compaginen edificis tradicionals, com són els teatres, amb noves tipologies requerides per a la necessitat d'innovadores activitats del lleure, com són els frontons o els cinemes que responen als avanços tecnològics. Aquest fenomen ens assenyalava un moment de desenvolupament en relació a la indústria de l'oci.

Com ja hem deixat corroborat al llarg de la recerca, els dos factors essencials que marquen la decoració de les arquitectures de l'oci a la Barcelona del 1900 són les constants obertures i conseqüents reformes que es duren a terme, tot comportant un ritme constant de noves decoracions a to amb el canvi de modes estètiques.

Una part considerable d'aquestes arquitectures de l'oci està realitzada per arquitectes-decoradors, projectistes i artesans col·laboradors de renom, fet que condiciona la construcció d'obres singulars de primer nivell. En trobem figures cabdals del període modernista, com ara els arquitectes Lluís Domènech i Montaner, Josep Puig i Cadafalch, Antoni Gaudí, Enric Sagnier i Villavecchia, August Font o Pere Falqués. Així mateix, els escenògrafs Francesc Soler i Rovirosa, Salvador Alarma i Tastàs o Miquel Moragas i Ricart. També artistes, com Alexandre de Riquer, Miquel Utrillo, Eusebi Arnau o Lambert Escaler. Entre els artesans, destaquem la presència de Ballarín, Antoni Rigalt i Joan Espinagosa.

Podem afirmar que els edificis i els establiments destinats a l'oci construïts a finals del segle XIX i començaments del XX van comportar un esdeveniment arquitectònic i social sense precedents a Barcelona perquè va equipar la ciutat amb uns espais abans inexistents. Aquest tipus d'edificis i establiments van ajudar a configurar la imatge moderna i distingida que Barcelona pretenia projectar a Europa.

Un altre dels objectius era estudiar el tractament de l'ornamentació vegetal dins dels programes decoratius de les arquitectures de l'oci i determinar quin paper ocupa la representació de plantes i flors en el conjunt total de l'espai. Podem afirmar que no en totes les arquitectures de l'oci trobem un tractament de l'ornamentació vegetal destacat i específic. Predomina una cura més elevada en els establiments per al menjar i el beure,

especialment els cafès-restaurants. Una altra de les tipologies que destaquen per la seva ornamentació és la dels cinemes, seguida pels hotels i els frontons.

Hem constatat dues tendències estilístiques en les arquitectures de l'oci, per una banda l'historicisme-eclecticisme i per l'altra el naturalisme-simbolisme *versus* Art Nouveau. Aquesta diferenciació constata una clara correspondència amb els mètodes d'aplicació ornamental, tal i com hem exposat anteriorment, aquells que recuperaven repertoris del passat i aquells que promovien l'estudi directe de la natura.

De l'estudi dels espais de l'oci, podem concloure que les decoracions vegetals que segueixen l'historicisme i l'eclecticisme s'integren com a component naturalista en confluència a l'exaltació de la natura. És en aquests motius on podem presenciar la recerca de la modernitat dins d'un tractament de la forma que s'adapta al naturalisme representatiu. Per un altre costat, el naturalisme obté una major rellevància. Es parteix d'un criteri d'anàlisi que va des de la visió més extensiva fins a la particular. Els programes decoratius anirien des de la representació de la flora, la qual esdevé l'eix vertebrador de l'ornamentació i en aquest aspecte s'observa una relació potencial amb les arquitectures de l'oci de l'Art Nouveau a París, fins arribar a la distribució unitària dels motius vegetals.

L'ornament vegetal arriba a la seva concepció de màxima esplendor quan es converteix en estructura. De vegades és un arbre que esdevé estructura o en altres casos és una mena de metamorfosi de les plomes de paó en tiges de fulles i flors, en aquest cas les formes transcendeixen del regne animal al vegetal. En aquest punt també es trobarien referents arquitectònics de l'oci de l'Art Nouveau a París.

Una altra de les figures iconogràfiques que apareix sovint en els programes decoratius aplicats a l'arquitectura és la presència de flors acompanyant a dones. La seva representació envoltades de flors potencia una relació simbòlica la qual està arrelada al pensament vuitcentista del llenguatge de les flors, encara en voga al llarg del modernisme, d'associar les dones amb les flors. Concepció allunyada del pensament ideològic de la dona moderna, que també apareix en alguns casos representada. En les arts decoratives del modernisme la *dona-flor* s'assimila a una poètica del moviment simbolista on la dona n'és la protagonista, tot essent receptacle de misteris i objecte del desig. També a les arquitectures de l'oci de l'Art Nouveau parisenc trobem conjunts artístics d'una excel·lència compositiva amb aquest motiu de dones envoltades per flors. La imatge que es projecta de les dones amb flors a la fi-de-segle també estava en certa manera relacionada amb aquells objectes d'ús quotidià femení, com són les joguines a la

infància fins als complements de moda en forma de flors. Podem destacar les flors naturals i artificials al cap, pameles i vanos, en gran part implantats per la moda parisenca que marcava les tendències, reflex de bon gust i símbol de la modernitat.

Tal i com sospitàvem en la formulació de la hipòtesi inicial, ara ja podem constatar que als repertoris de motius vegetals identificats a les arquitectures de l'oci seleccionades es produeix una repetició constant de plantes i flors que són comunes: l'acant, el castanyer d'Índia, el gira-sol, el llorer, el trèvol, la vinya, el lliri blau, l'hortènsia, la margarida i el taronger. D'entre aquests, el castanyer d'Índia i el gira-sol varen ser dels més representats a les arquitectures de l'oci de París. Del conjunt total de vegetals identificats, a excepció de la margarida, tots els altres apareixen sovint referenciats en alguns dels mètodes d'aplicació ornamental estudiats, fet que pal·lesa la correspondència entre els models d'inspiració i l'obra executada.

En un altre nivell, el de la comparació de les plantes i les flors identificades en referència als vegetals més representats als mètodes d'aplicació de l'ornamentació vegetal conservats a Barcelona, constatem que es produeixen algunes coincidències, però aquestes varien en l'ordre de freqüència.

La relació que apuntàvem entre les tendències historicista i l'estudi directe de la natura als mètodes d'aplicació ornamental vegetal i als programes decoratius també transcendeix a la flora representada, tot produint-se un vincle entre el material o la font d'inspiració i el resultat final. Es constaten les tradicions d'ornamentació del vegetal al llarg de la història pel que fa a l'acant, el llorer i la vinya. Les plantes i les flors representades corresponen bàsicament en la seva totalitat a espècies que són naturals o cultivades a la Mediterrània. Aquest fenomen ens assenyala que estaríem davant d'una adequació a la flora autòctona, relacionada a la naturalesa del territori.

Per a posar en context el significat simbòlic atorgat a les plantes i les flors a la fi-de-segle, no podem prescindir dels llenguatges de les flors. Els diccionaris simbòlics havien començat a proliferar a començaments del segle XIX, dins d'una visió del romanticisme que continuà al modernisme. Les influències franceses van quedar constatades a *El lenguaje de las flores y el de las frutas con algunos emblemas de las piedras y los colores* signat pel pseudònim de Florencio Jazmín. Es tracta de l'obra que va obtenir un grau més elevat de repercussió a Barcelona entre finals del segle XIX i començaments del XX. El conjunt de vegetals identificats a les arquitectures de l'oci, a excepció del lliri d'aigua i el trèmol,

estan presents als diccionaris del llenguatge de les flors conservats a Barcelona. Les connotacions simbòliques dels vegetals varen obtenir una destacada presència a les societats hortícoles, a partir d'articles i poesies simbòliques publicats a la *Revista Hortícola* de la Societat Catalana d'Horticultura o la completa obra *Les fleurs à travers les âges et à la fin du XIXe siècle* (1900) de Théodore Villard, promoguda per la *Société Nationale d'Horticulture de France*. També és del tot interessant que els mètodes ornamentals incloguessin referències al component simbòlic de la flora representada.

La identificació i l'anàlisi simbòlica ha estat l'apartat amb el grau de dificultat més elevat de la tesi doctoral, tot i que és on hem obtingut els millors resultats de l'anàlisi. Sota el nostre punt de vista, hem aconseguit identificar i interpretar de forma concisa dues de les obres cabdals conservades de Domènech i Montaner, la *Fonda de España* i el *Palau de la Música Catalana*.

Alguns dels programes ornamentals de les arquitectures de l'oci no es poden descriure únicament des del punt de vista decoratiu. A la representació artística del vegetal se li van associar connotacions simbòliques. En alguns casos, hem pogut arribar a interpretar el simbolisme ornamental. Així queda palesa la relació entre la vinya i la pròpia beguda del *Cafè-Restaurant Vermut Torino* del Passeig de Gràcia, tot produint-se una relació entre funció i decoració. Així mateix, es produeix el mateix fenomen amb el magraner com a símbol heràldic de la *Fonda de España* o la rosa com a reina de les flors relacionada amb la primavera del jardí floral que representa el *Palau de la Música Catalana*. En aquests darrers casos hem pogut constatar una relació simbòlica, però no sempre es presencia clarament l'associació. Malgrat que la flora representada tingui unes connotacions simbòliques, es pot representar des del vessant decoratiu ja que la flora és un dels repertoris més àmpliament utilitzats al modernisme.

Tot seguint el nostre propòsit a l'inici de la tesi doctoral, una de les principals finalitats era aportar nous enfocaments de recerca a l'ornamentació vegetal i les arquitectures de l'oci. La recerca efectuada no deixa d'ésser una primera aproximació dins de l'ampli i complex conjunt de l'ornamentació vegetal del modernisme. Una altra de les finalitats era contribuir al desenvolupament de les bases metodològiques per a l'estudi dels programes decoratius d'ornamentació vegetal que puguin generar futures investigacions sobre vies de recerca afins. Considerem que en aquest sentit, la tercera part corresponent

a la formació i els mètodes d'aplicació ornamental pot entendre's com a una possible base comuna en l'estudi de les arts aplicades i decoratives.

Anant més enllà, una de les finalitats més magnes en aquest sentit seria potenciar l'estudi conjunt de l'ornamentació vegetal de les manifestacions artístiques del modernisme. En aquest sentit, les consideracions apuntades a la ponència "L'ornamentació vegetal de les farmàcies modernistes de Barcelona" dins del primer laboratori històric *The Art Nouveau Herbarium* del Réseau Art Nouveau Network del 2011, també es poden fer extensives a les arquitectures de l'oci. Podem afirmar que els resultats de la present recerca ens ofereixen una visió que assenyala alguns punts en comú i algunes divergències respecte a recerques similars, com són *l'Herbari modernista* del Museu Tèxtil de Terrassa i el nostre treball d'investigació *L'ornamentació vegetal de les farmàcies de Barcelona (1889-1914)* del DEA. No és la nostra pretensió establir comparacions equiparables ja que l'objecte d'estudi ha de partir d'un enfocament i uns plantejaments individualitzats segons cada recerca. Però en termes generals, podem apuntar que del llistat de vegetals extrets de les tres recerques hi ha una sèrie de plantes i flors comunes tot i que aquestes divergeixen en l'ordre de freqüència o major representativitat.

La via d'estudi queda oberta a futures recerques. Es pot amplificar a d'altres arts decoratives i aplicades del modernisme, amb l'objectiu d'establir un possible repertori vegetal comú.